

Jolanta Kulpińska

Aktualne tendencje w badaniach z zakresu socjologii przemysłu

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 19/2, 175-178

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONFERENCJA NA TEMAT SPOŁECZNYCH FUNKCJI MUZYKI

W związku z dwudziestolecie PRL Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna w Krakowie zorganizowała w dniach 8—10 kwietnia sesję naukową, poświęconą przemianom funkcji społecznej muzyki. Inicjatorem sesji był nieżyjący już dziś prof. Bronisław Rutkowski, któremu przy organizowaniu tego przedsięwzięcia przyświecała myśl przedyskutowania w gronie muzyków, socjologów, pedagogów, publicystów i działaczy kulturalnych zagadnień dotyczących roli i funkcji muzyki we współczesnym społeczeństwie, jak również środków jej upowszechniania.

Referaty na sesji przedstawili: mgr P. Beylin, *Funkcje społeczne muzyki i jej przemiany*; dr M. Bristiger, *Tendencje i kierunki przemian funkcji społecznej muzyki*; mgr A. Walaciński, *Muzyka współczesna i jej odbiorca*; mgr M. Tomaszewski, *Zagadnienia jakościowe dzieła muzycznego*; S. Kisielewski, *Problemy masowej kultury muzycznej*; mgr L. Kaszycki, *O muzyce zwanej rozrywkową*; A. Sławiński, *Przemiany funkcji jazzu*; doc. A. Rieger, mgr Hofmanowa, mgr Szmidtowa (referat zespołowy), *Szkolnictwo muzyczne wobec przemian funkcji społecznej muzyki*.

Uczestnicy sesji doszli do wniosku, że zarówno różnorodność podejmowanej problematyki, jak i języka, którym ją określano, wskazuje na fakt prawie zupełnego braku zinstytucjonalizowania badań nad socjologią muzyki jako gałęzią socjologii sztuki, z drugiej zaś strony dowodzi potrzeby jej zinstytucjonalizowania. Krakowska sesja była pierwszym krokiem na drodze do takiej instytucjonalizacji.

E. S.

AKTUALNE TENDENCJE W BADANIACH Z ZAKRESU SOCJOLOGII PRZEMYSŁU

Jeden z ostatnich numerów bibliograficznego periodyku, wydawanego przez Międzynarodowe Towarzystwo Socjologiczne pod nazwą „Current Sociology”, jest poświęcony socjologii przemysłu¹. Przygotowali go dwaj francuscy socjologowie: J. R. Tréanton i J. D. Reynaud, obejmując publikacje z lat 1951—1962. Numer zawiera 1351 not bibliograficznych (najczęściej rozmowanych), ułożonych w następujące działy: 1. Prace ogólne; 2. Studium organizacji (przedsiębiorstwo jako organizacja, bodźcowanie i wydajność); 3. Grupa robocza i mistrzowie; 4. Stosunki międzyludzkie, komunikacja, przywództwo; 5. Zachowanie i motywacje pracowników, Morale, postawy i motywacje, Przygotowanie do pracy, Kariery i ruchliwość zawodowa, Praca a starzenie się; 6. Urzędnicy i technicy; 7. Kierownictwo i nadzór; 8. Socjologia ruchu zawodowego; 9. Stosunki przemysłowe; 10. Uczestnictwo w zarządzaniu w krajach kapitalistycznych; 11. Praca i pracownicy w krajach socjalistycznych; 12. Problemy specjalne: praca kobiet, mniejszości etniczne i rasowe; 13. Siła robocza — rynek pracy i ruchliwość. Bezrobocie; 14. Czynniki techniczne — technika i zmiany techniczne, automatyzacja; 15. Praca, społeczność lokalna, społeczeństwo globalne. Mimo że w numerze wyodrębniono dział poświęcony krajom socjalistycznym (liczący zresztą tylko 20 pozycji), w zasadzie bibliografia dotyczy krajów zachodniej Europy i Stanów Zjednoczonych AP oraz socjo-

¹ „Current Sociology”, vol. XII, 1963—1964, nr 2, *La sociologie industrielle 1951—62. Tendances actuelles de la recherche et bibliographie établies par Jean-René Tréanton et Jean Daniel Reynaud*, s. 245.

logii tych krajów. Autorzy świadomie nie wprowadzają nowej problematyki krajów socjalistycznych i tzw. „trzeciego świata”.

Na specjalną uwagę w omawianym numerze „Current Sociology” zasługuje wstęp do bibliografii pióra Tréantona i Reynauda, omawiający aktualne tendencje w rozwoju socjologii przemysłowej. Wydaje się pożyteczne, aby przedstawić zawarte w nim uwagi naszym czytelnikom. Zbyt często bowiem nasza informacja o socjologii przemysłu ogranicza się do klasycznych wprawdzie, ale dawnych prac.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia (1951—1962) — stwierdzają autorzy — obserwujemy ogromny, ogólnoswiatowy rozwój socjologii przemysłu, która niedawno jeszcze była w powijakach. Szczególnie silne są w niej wpływy amerykańskie, chociaż i prace „starej Europy” zdobywają sobie światowy rozgłos (Friedmann, Dahrendorf). Socjologia przemysłu zaczęła się właściwie od badań prowadzonych pod kierunkiem Eltona Mayo na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych od słynnej książki *Management and the Worker* Roethlisbergera i Dicksona (1939 r.) i innych prac Uniwersytetu Harvarda oraz prac K. Lewina z Michigan. Dziedzictwo to jest ciągle żywe. Odnajdujemy je w pracach omawiających zagadnienia komunikacji, funkcjonowanie małych grup i ich wpływ na wydajność i satysfakcję z pracy, dynamikę zmian społecznych i opory przeciw zmianom, a także uzgadnianie motywacji pracownika z interesami przedsiębiorstwa. Przedstawiona bibliografia obejmuje szereg prac na powyższe tematy. Do szkoły Mayo zaliczyć także można prace, odnoszące się krytycznie do prób oparcia systemu bodźców na starych koncepcjach indywidualnego hedonizmu. Należą tu prace o ograniczaniu produkcji, najczęściej wiążące to zjawisko z rozwojem techniki, demokratyzacją kierowania i rolą małych grup w przemyśle. Mayo i jego następcy stwierdzili, że dobre funkcjonowanie przedsiębiorstwa zależy od wielu czynników. Jednocześnie traktowali oni przedsiębiorstwo jako system stabilny, zamknięty, o stałej równowadze. W ostatnich pracach „interakcjonistów” obraz przedsiębiorstwa staje się bardziej zmienny i dynamiczny, uwzględnia on różnorodność kultury przemysłowej. Innym nowym rysem współczesnej socjologii przemysłu jest zwrócenie baczniejszej uwagi na otoczenie przedsiębiorstwa. Być może wpłynęła na to krytyka szkoły E. Mayo. Bez wątpienia zaś zmiana perspektywy stanowiła rezultat nawiązania kontaktu przez amerykańską socjologię z krajami o innej kulturze, a stąd i o innych cechach społecznych przedsiębiorstwa przemysłowego. Inne wielkie wydarzenie — automatyzacja — również wpłynęło na odejście socjologii przemysłowej od jej dawnego „psychologizmu” w stronę badania „morfologii” zjawisk społecznych i zależności między techniką a zachowaniem pracowników. Jednakże zasadnicza krytyka interakcjonizmu wyszła od analizy praktycznych zastosowań *human relations*, a zwłaszcza szkolenia niższego nadzoru w duchu *human relations*, co miało przynieść radykalną zmianę w stosunkach przemysłowych. Niestety rezultaty okazały się mierne. W związku z tym poglądy Mayo i Lewina zostały poddane rewizji. Wykazano, że wysoka wydajność pracy nie zawsze zbiega się z zadowoleniem z pracy ani nie jest rezultatem zastosowania systemu demokratycznego kierownictwa. W badaniach późniejszych, pozostających w pewnym sensie w opozycji w stosunku do „mayoizmu” (stanowiska i szkoły E. Mayo) zwrócono większą uwagę na „organizację formalną”, na systemy instytucji. Nawiązano w tych badaniach do M. Webera, Mertona, Bendixa i Selznicka. Analizuje się w nich biurokrację, zwraca się uwagę na funkcjonalne i dysfunkcjonalne elementy systemów, wykazując, że dysfunkcja jest również „normalna”. Organizację definiuje się nadal jako system pozycji i ról, ale analiza organizacji, w przeciwieństwie do wcześniejszych prac, jest pro-

wadzona głównie w kategoriach władzy, wpływu i autorytetu. Pojęcie władzy jako stosunku społecznego stanowi łącznik między teorią biurokracji a teorią stosunków międzyludzkich. Z problematyką władzy wiążą się kwestie dotyczące podejmowania decyzji, z nimi zaś z kolei pojęcie strategii umożliwiającej utrzymanie ciągłości organizacji.

Przeprowadzane w ostatnich latach analizy kierownictwa kładą silny akcent na przewidywanie i innowacje. Ten punkt widzenia charakterystyczny jest dla studiów nad procesem podejmowania decyzji. W ramach tych zainteresowań zarówno przedsiębiorstwo, jak i świat pracy traktuje się jako rzeczywistość pełną konfliktów, zmienną, ciągle poszukującą nieosiągalnej równowagi. W porównaniu z dawną koncepcją zamkniętego systemu społecznego fabryki jest to oczywiście zupełnie nowe stanowisko. Konflikty nie stanowią teraz wyłącznie naruszenia równowagi, które można wyjaśniać psychologicznie, są one konsekwencją sprzeczności interesów i ról, mają charakter strukturalny. Tej zmianie towarzyszy nowy rodzaj optymizmu. Psychologizujący i moralizatorski optymizm *human relations* ustępuje optymizmowi wynikającemu z nowych analiz strukturalnych, nowych poszukiwań na temat decentralizacji, delegacji władzy, dyfuzji autorytetu, granic biurokracji itp.

Analiza karier zawodowych wprowadziła do socjologii przemysłu pojęcie „profesjonalizacji”, tzn. tendencji do ścisłego regulowania kariery zawodowej przez organizacje biurokratyczne. Szczególnie interesujące badania tych procesów dotyczyły urzędników, prowadząc zarazem do szerszych koncepcji ruchliwości i stratyfikacji społecznej. Również w badaniach dotyczących kierowników i przedsiębiorców chodzi nie tylko o funkcjonowanie przedsiębiorstwa, lecz i o kształtowanie się nowych szerszych grup i kategorii społeczno-zawodowych. Mamy więc jeszcze jeden przykład, kiedy socjologia przemysłu staje się raczej studium określonego aspektu społeczeństwa przemysłowego, niż wyodrębnionego wycinka rzeczywistości.

Obserwujemy również ewolucję w zakresie badań nad stosunkami przemysłowymi, tzn. stosunkami między zatrudnionymi a pracodawcami. W tej dziedzinie widoczne są bliskie związki interdyscyplinarne socjologii z naukami prawnymi i ekonomicznymi. Przedstawiciele tych nauk częściej niż socjologowie zwracają uwagę na umowy zbiorowe, przetargi i negocjacje między przedsiębiorstwami a związkami zawodowymi. Zmiany, które można dostrzec w ruchu zawodowym, znajdują zresztą odzwierciedlenie i w literaturze socjologicznej, dotyczącej akcji związkowych, roli związków zawodowych w przedsiębiorstwach, i w systemie gospodarczym, a także samej wewnętrznej organizacji związków zawodowych. W studiach tego rodzaju przodują Anglicy. Związki zawodowe coraz częściej traktuje się jako instytucję konfliktu. Same konflikty w przemyśle przestaje się traktować psychologicznie. Analiza instytucjonalna kontroli, decyzji, ról, konstytuowania się różnych grup nacisku dostarcza niewątpliwie więcej możliwości poznawczych niż dawna analiza psychologiczna.

Udział pracowników w zarządzaniu przedsiębiorstwem to fenomen europejski. Analiza instytucji i form uczestnictwa stanowi zatem obszerny rozdział w europejskiej socjologii przemysłu (Anglia, Niemcy). Duże znaczenie w tym zakresie mają także doświadczenia i badania w krajach socjalistycznych (Polska, Jugosławia).

Rozważania nad uczestnictwem w zarządzaniu nie mogą ograniczać się do zakładu pracy, wiążą się one z szerszą problematyką zarządzania i organizacji przemysłu oraz z kwestią roli producentów w społeczeństwie. Określone miejsce

w tych rozważaniach muszą zająć także problemy etapów rozwoju ekonomicznego i poziomu uprzemysłowienia. A stąd niedaleko już do makrosocjologicznych analiz na temat społeczeństwa dobrobytu czy społeczeństwa przemysłowego. W rezultacie socjologia przemysłu staje się socjologią społeczeństwa przemysłowego czy też socjologią określonego systemu gospodarczego.

Rozważania Tréantona i Reynauda dotyczą prawie wyłącznie socjologii przemysłu w krajach zachodnich. W związku z tym nasuwa się pytanie, w jakiej mierze rozwój polskiej socjologii przemysłu odpowiada tendencjom zarysowanym przez tych autorów. W oparciu o istniejące publikacje trudno sformułować jednoznaczna odpowiedź na to pytanie, gdyż tych publikacji jest jeszcze zbyt mało. Jeśli jednak wziąć pod uwagę badania prowadzone przez podstawowe polskie ośrodki socjologiczne, można chyba stwierdzić występowanie w nich tendencji podobnych do tendencji w socjologii przemysłu w krajach zachodnich. Tak więc zakład pracy traktuje się u nas jako organizację społeczną o niestałej i konfliktowej równowadze, jako hierarchię decyzji i władzy. Szuka się zależności między przedsiębiorstwem a systemem gospodarczym, bada się funkcjonowanie demokracji przemysłowej. Wyrazem tych tendencji był m. in. zbiorowy referat o stosunkach przemysłowych przedstawiony na III Ogólnopolskim Zjeździe Polskiego Towarzystwa Socjologicznego².

Jolanta Kulpińska

SOCJOLOGIA W AUSTRALII

W 1963 r. powstało Sociological Association of Australia and New Zealand z siedzibą w Melbourne. Organem prasowym Towarzystwa jest „The Australian and New Zealand Journal of Sociology”. Publikacja ta ukazuje się co pół roku począwszy od 1965 r. Pierwsze numery zawierają między innymi następujące artykuły: A. Congalton, *Uncertainties in Community Stratification*; A. F. Davies, *The Child's Discovery of Social Class*; H. Gray, *The Correlation of Social Cleavages and the Intensity of Group Conflict*; R. S. Parker, *Power in Australia*; Joan Tully, *A Theoretical Basis for Promoting Change in Rural Communities*.

Z czasopismem współpracują socjologowie z 7 ośrodków akademickich Australii i Nowej Zelandii. Redaktorem naczelnym czasopisma jest profesor Jerzy Zubrzycki, pracujący obecnie w Institute of Advanced Studies przy Australian National University w Canberra.

Prof. Zubrzycki opublikował w ubiegłym roku monografię pt. *Settlers of the Latrobe Valley*, która powstała w wyniku czteroletnich badań 50-tysięcznej społeczności zagłębia węgla brunatnego. Praca ta jest oparta na analizie porównawczej kilkunastu grup etnicznych imigrantów europejskich, stanowiących 40% ludności zagłębia. W związku ze swymi zainteresowaniami prof. Zubrzycki przygotowuje inną pracę pod tytułem *Prasa obcojęzyczna w Australii*. W dalszym etapie badawczym polskiego socjologa ukaże się studium poświęcone stratyfikacji społecznej w Australii. W książce tej partej na materiale empirycznym zebrany metodą ankietową prof. Zubrzycki zamierza zweryfikować twierdzenie o bezklasowości społeczeństwa australijskiego.

P. B.

² K. Doktor, M. Hirszowicz, J. Kulpińska, A. Matejko, *Kształtowanie się socjalistycznego modelu stosunków przemysłowych*, „Studia Socjologiczne”, 1963, nr 3, s. 145—171.